

RAAP-RAPPORT 1309

Onderzoeksgebied Woldpoort- Paardenmarkt te Steenwijk

Gemeente Steenwijkerland

Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland

Titel: Onderzoeksgebied Woldpoort-Paardenmarkt te Steenwijk, gemeente Steenwijkerland;
archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek

Status: eindversie

Datum: mei 2006

Auteur: *K.J. van den Berghe*

Projectcode: STWP

Bestandsnaam: RA1309-STWP.qxd

Projectleider: K.J. van den Berghe

Projectmedewerkers: niet van toepassing

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: 15560

Autorisatie: drs. M.L. Schabbink

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

telefoon: 020-463 4848

Zeeburgerdijk 54

telefax: 020-463 4949

1094 AE Amsterdam

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 1347

1000 BH Amsterdam

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2006

RAAP Archeologisch adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

5	1 Inleiding
	1.1 Kader en doelstelling
	1.2 Onderzoeksgebied
	1.3 Onderzoeksopzet en richtlijnen
7	2 Bureauonderzoek
	2.1 Methoden
	2.2 Resultaten
23	3 Veldonderzoek
	3.1 Methoden
	3.2 Resultaten
25	4 Conclusies en aanbevelingen
	4.1 Conclusies
	4.2 Aanbevelingen
29	Literatuur
29	Gebruikte afkortingen
30	Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen
31	Verklarende woordenlijst
32	Bijlage 1: Chronologisch overzicht historische gegevens omgeving Paardenmarkt-Woldpoort
35	Bijlage 2: Boorbeschrijvingen

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

In opdracht van gemeente Steenwijkerland heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in januari en februari 2006 een bureauonderzoek uitgevoerd in verband met de geplande herinrichting van het gebied Woldpoort-Paardenmarkt te Steenwijk. Het onderzoek diende te worden uitgevoerd omdat realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Doel van dit bureauonderzoek was eventueel aanwezige archeologische resten in kaart te brengen en, door middel van een veldtoetsing, voorzover mogelijk een eerste indruk te geven van de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging ervan.

1.2 Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt direct ten westen van de historische kern van het centrum van Steenwijk en omvat het gebied Kornputsingel, Paardenmarkt, Tukseweg, Matthijs Kiersstraat en een deel van de Nicolaas ter Maethstraat (figuur 1). Het gebied staat afgebeeld op kaartblad 16G van de topografische kaart van Nederland (schaal 1:25.000); de centrumcoördinaat is 203.940/533.580. Ten tijde van het onderzoek was het onderzoeksgebied voor een deel bebouwd en verder in gebruik als openbare weg en parkeerplaats afgewisseld met plantsoenstroken.

1.3 Onderzoekopzet en richtlijnen

Het onderzoek bestond uit een bureauonderzoek aangevuld met een veldinspectie. De veldinspectie is beperkt gebleven tot een verkennend booronderzoek. Het bureauonderzoek en het verkennend booronderzoek zijn uitgevoerd volgens de hiervoor geldende normen en richtlijnen die zijn vastgelegd in het Handboek ROB-specificaties (Brinkkemper e.a., 1998).

RAAP Archeologisch Adviesbureau en de door RAAP toegepaste procedures zijn goedgekeurd door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), de instelling die het beheer heeft over de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) die valt onder de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>).

Zie tabel 1 voor de dateringen van de in dit rapport genoemde archeologische perioden. Enkele vaktermen worden achter in dit rapport beschreven (zie verklarende woordenlijst).

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

Periode	Datering			
Nieuwste tijd	1789	-	heden	
Nieuwe tijd	1500	-	1789	na Chr.
Late Middeleeuwen	1050	-	1500	na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450	-	1050	na Chr.
Romeinse tijd	12 voor	-	450	na Chr.
IJzertijd	800	-	12	voor Chr.
Bronstijd	2000	-	800	voor Chr.
Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	5300	-	2000	voor Chr.
Mesolithicum (Midden Steentijd)	8800	-	4900	voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd)	300.000	-	8800	voor Chr.

2 Bureauonderzoek

2.1 Methoden

Het bureauonderzoek is uitgevoerd om na te gaan of er reeds archeologische vondsten uit het onderzoeksgebied geregistreerd staan en om ten behoeve van toekomstig veldwerk de landschappelijke (geologische en bodemkundige) kenmerken alsmede de gespecificeerde archeologische verwachting te bepalen. In het kader van het bureauonderzoek zijn verschillende bronnen geraadpleegd.

Ten eerste is het ARCHEologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort geraadpleegd om inzicht te krijgen in het voorkomen van archeologische vindplaatsen in of nabij het onderzoeksgebied.

Ten tweede zijn er diverse geschreven bronnen, kaarten, prenten en foto's gebruikt om een overzicht van de stedelijke ontwikkelingen binnen het onderzoeksgebied te verkrijgen (o.a. Augusteijn, 2002; Bruinenberg, 1966 en 1971; Laar, 1987). Daarnaast is gebruik gemaakt van de kennis van enkele leden van de Werkgroep Archeologie Steenwijk (WAS) en de Historische vereniging Steenwijk. Speciale dank hiervoor aan de heren Joop van der Tuin, Piet Wiersma en Kees Wijnberg.

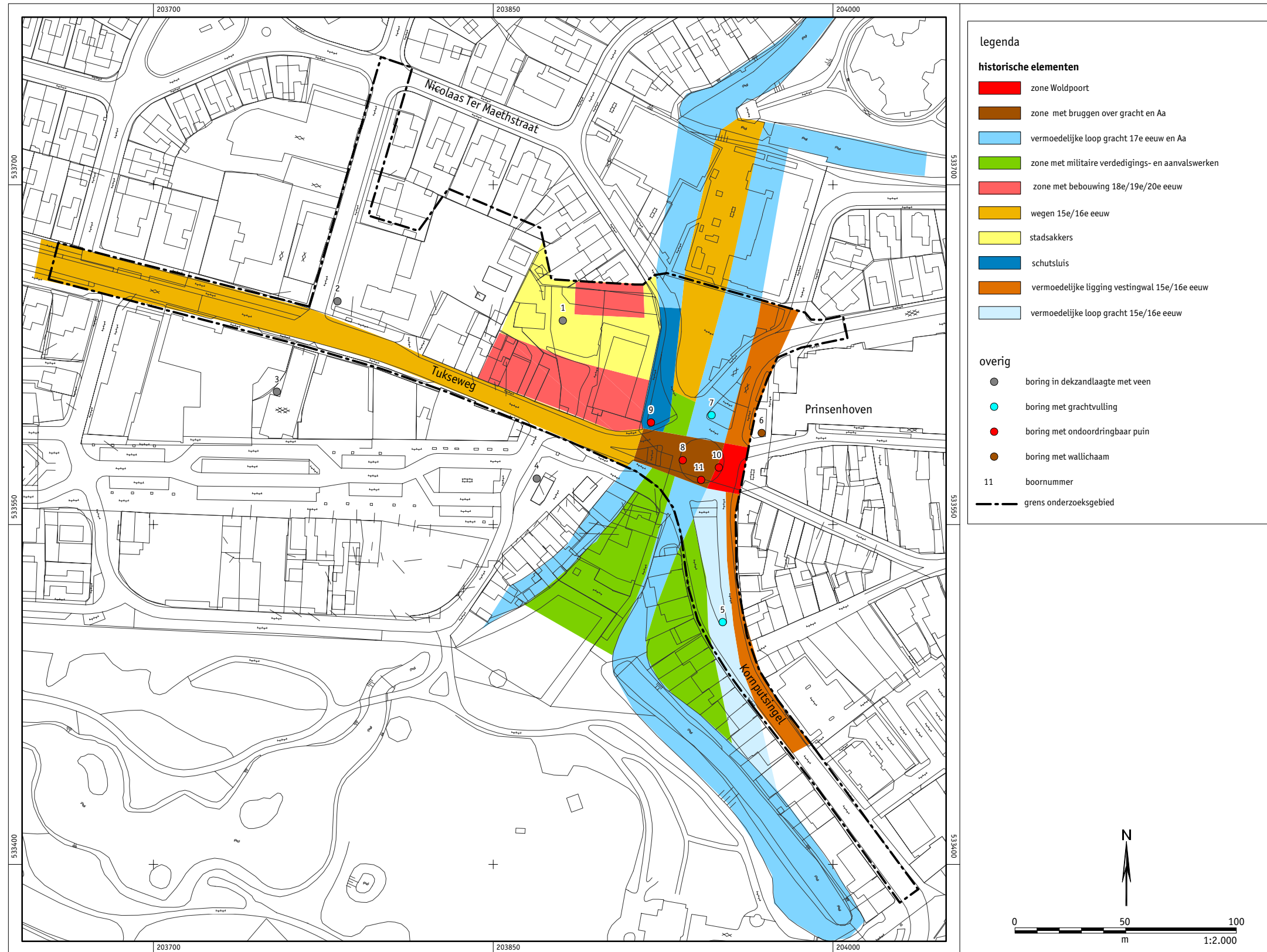
2.2 Resultaten

Geologie en bodem

Het onderzoeksgebied ligt binnen de bebouwde kom van Steenwijk (figuur 1) en is derhalve niet geologisch en bodemkundig gekarteerd. Uit de informatie uit de omgeving van het onderzoeksgebied valt op te maken dat het onderzoeksgebied op de overgang van het Drents Plateau naar het stroomdal van de Steenwijker Aa ligt (Stiboka, 1988). De Kornputsingel kan globaal als scheidslijn tussen het plateau en het stroomdal worden aangehouden.

Archeologie

Het onderzoeksgebied ligt deels in de historische kern van de stad Steenwijk en daarmee binnen een terrein van archeologische waarde met CMA-code 16G-A08 (monumentnummer 139598). In de stad zijn in het verleden vier vondstmeldingen gedaan. Het betreft typisch stedelijke vondsten van aardewerk (drinkbekers, borden, vetvangers), hout (kommen, borden) en ijzer (messen; ARCHIS-waarnemingsnummer 13785), resten van de voorgangers van de St. Clemenskerk (ARCHIS-waarnemingsnummer 27235) en resten van de Gasthuispoort, aangetroffen bij herstelwerkzaamheden van de stadswallen (ARCHIS-waarnemingsnummer 43920).

Figuur 1. Resultaten onderzoek.

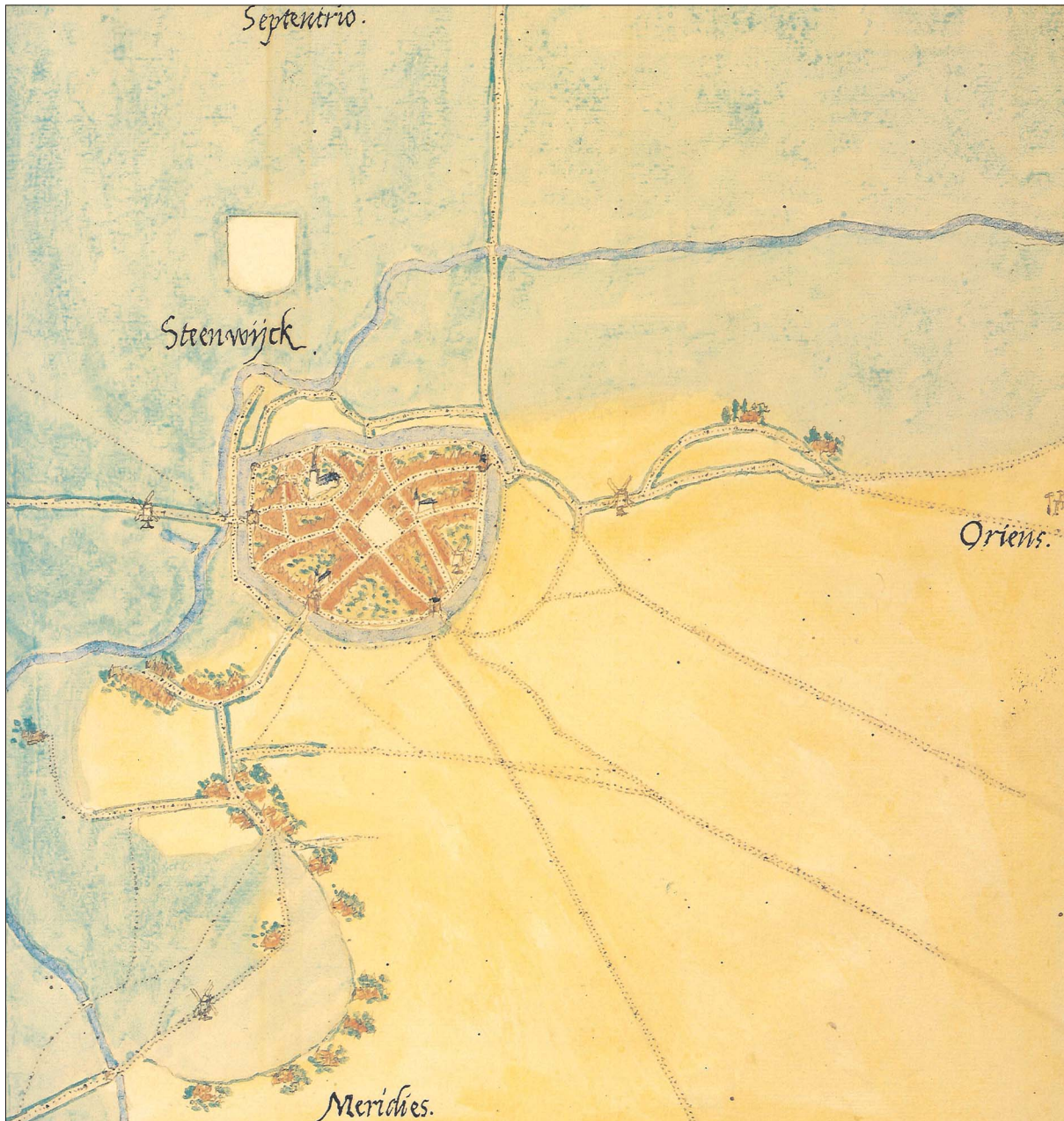
In 1950 zijn bij rioleringswerkzaamheden resten van een stadsmuur of -poort aangetroffen (ARCHIS-waarnemingsnummer 12371). Helaas zijn bij de waarneming de verkeerde coördinaten vermeld; de vondstmelding is midden in het oude centrum geplaatst, zodat niet duidelijk is waar de waarneming precies is gedaan. Vanwege het feit dat vanaf 1950 de nieuwbouw ten westen van de stad op gang kwam, is het zeer waarschijnlijk dat bij de genoemde rioleringswerkzaamheden resten van de Woldpoort zijn aangetroffen. Naast deze in ARCHIS bekende waarnemingen, heeft de Werkgroep Archeologie Steenwijk, onderdeel van de Historische vereniging Steenwijk, een aantal niet bij de rijksoverheid gemelde archeologische waarnemingen gedaan. Zo is er grenzend aan het onderzoeksgebied, ter plaatse van de voormalige brandweerkazerne op de hoek Korte Woldpromenade-Kornputsingel, recentelijk een waarneming gedaan. Tijdens die waarneming zijn enkele artefacten en structuren van stedelijke aard uit de late 16e eeuw gevonden: borden, kookpotten en putten. Helaas waren er tijdens die waarneming geen mogelijkheden gedetailleerde bodemkundige gegevens op te tekenen.

Historische gegevens

De oudste vermeldingen van gebeurtenissen binnen de grenzen van het onderzoeksgebied gaan terug tot de 14e eeuw (bijlage 1). Van het midden tot eind 14e eeuw wordt de Steendijk, de tegenwoordige Tukseweg, aangelegd ter vervanging van de oude weg die vanuit de Gasthuispoort de stad aan de zuidwestzijde verliet. Met de weg is tevens de Woldpoort, de Woldbrug en ook het Woldschut aangelegd. Het is op basis van het gebruikte bronnenmateriaal niet duidelijk of er voor de 14e eeuw binnen de grenzen van het onderzoeksgebied ook al verregaande stedelijke activiteiten hebben plaatsgevonden. Zo moet er in de 13e eeuw al een eerste omwalling hebben gelegen (Augusteijn, 2002). Of deze wal ook in het onderzoeksgebied heeft gelegen, is niet duidelijk.¹

De oudste kaart waarop het onderzoeksgebied is te zien, is gemaakt door Jacob van Deventer (figuur 2). Deze kaart dateert uit omstreeks 1557. Naast de oost-west georiënteerde Tukseweg is een singel te zien die het verloop van de stadsgracht volgt. Ten noorden van de Tukseweg vormt deze singel de scheiding tussen Aa en stadsgracht en is de basis ervan niet breder dan de weg zelf. Ten zuiden van de Tukseweg worden beide waterlopen gescheiden door een veel bredere strook. De hoek tussen Tukseweg en Steenwijker Aa wordt in noordwestelijke richting grofweg door midden gedeeld door een smal pad. Dit pad diende om de Woldmeenthe te voet te kunnen bereiken voor het verweiden van het vee dat 's winters in de stad op stal stond. Behalve de molen, die buiten het onderzoeksgebied valt, is er geen bebouwing buiten de stad te zien.

Een kaart van Johan van den Kornput uit 1581 (figuur 3) laat voor de Woldpoort een versterkte grachtovergang zien. Daarvoor, op de strook grond tussen Aa en gracht, zijn enkele wallen van een contrescarp (verstevigd talud aan de landzijde van de gracht) te zien die langs de zuidzijde van de stad is aangelegd. In de strook grond tussen Aa en gracht ten zuiden van de Tukseweg zijn twee kleine watertjes vanaf de Steenwijker Aa richting de gracht gegraven. Aan beide zijden van de Tukseweg zijn watervoerende sloten getekend waar zelfs bootjes in liggen.

Figuur 2. Situatie rond 1557. Jacob van Deventer.

Aan de noordzijde van de Tukseweg is weer het pad richting de Woldmeenthe te zien en nu ook een omheinde boomgaard. De overgang over de Aa is als een lage brug weergegeven.

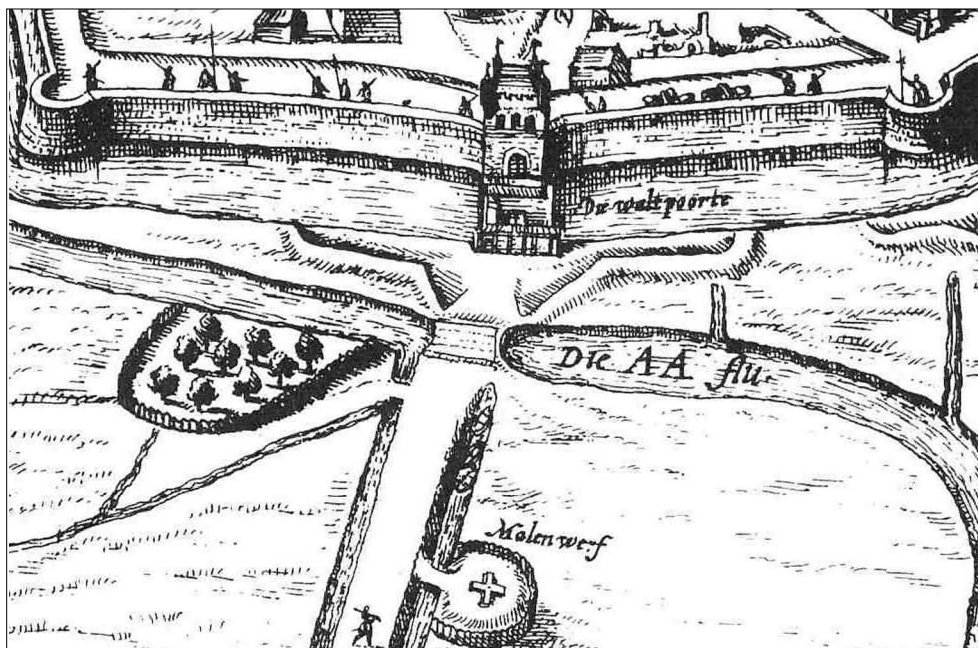
Het hier geschetste beeld komt op een aantal kaarten uit de begintijd van de Tachtigjarige Oorlog terug (figuren 4, 5 en 6), waarbij de ene tekenaar wat vrijer is geweest in zijn schetsen dan de ander.

Het beeld van de stad aan het einde van de Tachtigjarige Oorlog wordt geschetst door Johan Blaeu en Nicolaes ten Have in respectievelijk 1649 en 1650 (figuren 7 en 8). Duidelijk zijn de tussen 1592 en 1627 nieuw aangelegde vestingwallen te zien. De Woldpoort steekt als een brede rechthoekige toren iets buiten de wallen uit. De brug over de gracht is met de aanleg van de vestingwallen eveneens vernieuwd. De oude vaste verbinding is vervangen door een ophaalbrug. De brug over de Steenwijker Aa is van een vast en laag type gebleven. Nieuw op deze kaarten is het Steenwijkerdiep en het in 1632 aan het eind daarvan gebouwde tolhuis. De boomgaard zoals weergegeven op de kaart van Van den Kornput heeft op de kaart van Ten Have plaatsgemaakt voor stadsakkers. Het pad naar de Woldmeenthe is uit het kaartbeeld verdwenen. Het pad dat nog op de kaarten van Van Deventer en Van den Kornput te zien was (figuren 2 en 3) en de hoek tussen de Tukseweg en de Steenwijker Aa grofweg doormidden deelt, is uit het kaartbeeld verdwenen.

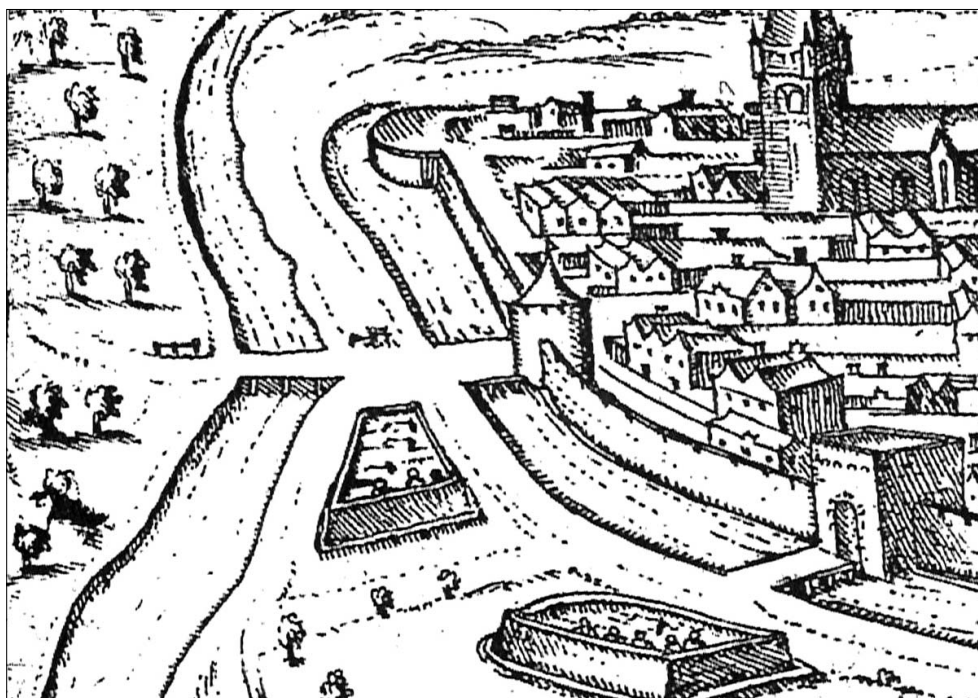
Uit de periode tussen het midden van de 17e en het begin van de 19e eeuw zijn er geen cartografische afbeeldingen van de stad Steenwijk en haar omgeving. Nederland, en zeker de streek rond Steenwijk, komt in rustiger vaarwater, zodat de grootste noodzaak gedetailleerde kaarten van de omgeving te maken vervalt. Na nog eenmaal bezet te zijn geweest door de Münsterse troepen in 1672, was de functie van Steenwijk als vestingstad vrijwel geheel verdwenen. In 1710 werden de wallen met iepen beplant en de ophaalbruggen vervangen door vaste dammen. Toen deze dammen aan vernieuwing toe waren, zijn ze vervangen door vaste bruggen. Langs de grachten zijn in die tijd diverse lijnbanen aangelegd. Door de keuze voor vaste bruggen werd Steenwijk in 1795 een makkelijke prooi voor de Franse troepen die de stad bezetten. Uit het einde van de Franse tijd dateert een prent van J. Bisschop (in 1954 nagetekend door E.E. Meek). Hierop wordt de situatie rond de Woldpoort aan het begin van de 19e eeuw weergegeven (figuur 9). Te zien is een poortboog in een aarden wal. Aan de landzijde zijn twee muren om militair-strategische redenen zó geplaatst dat de poort alleen onder een hoek benaderd kon worden. Over de poortboog is een breed, rechthoekig, met pannen gedekt en van een schoorsteen voorzien, poortgebouw te zien. Het poortgebouw is aan de landzijde voorzien van een raam. De aanwezigheid van dit raam maakt duidelijk dat het gebouw zijn militaire functie geheel verloren had en op het moment van tekenen waarschijnlijk een woonfunctie had. Op de voorgrond is aan de linkerzijde van de brug over de Steenwijker Aa duidelijk het mechanisme te zien waarmee het Woldschut werd bediend.

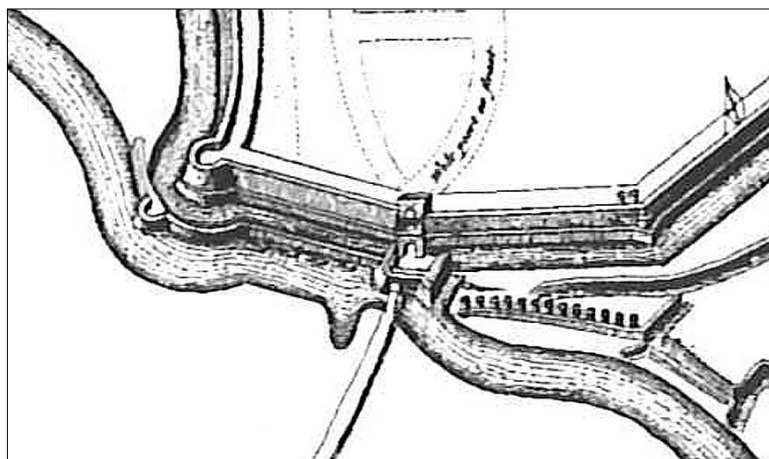
Uit de bebouwing die is weergegeven op de Brouillon-kaart uit 1817 (figuur 10) valt af te leiden dat in de tijd tussen 1650 en 1817 de bouwactiviteiten binnen het onderzoeksgebied sterk zijn toegenomen. Ten noorden en ten zuiden van de Tukseweg zijn duidelijk gebouwen met tuinen ingetekend.

Figuur 3. Situatie rond
1581. Johan van den
Kornput.

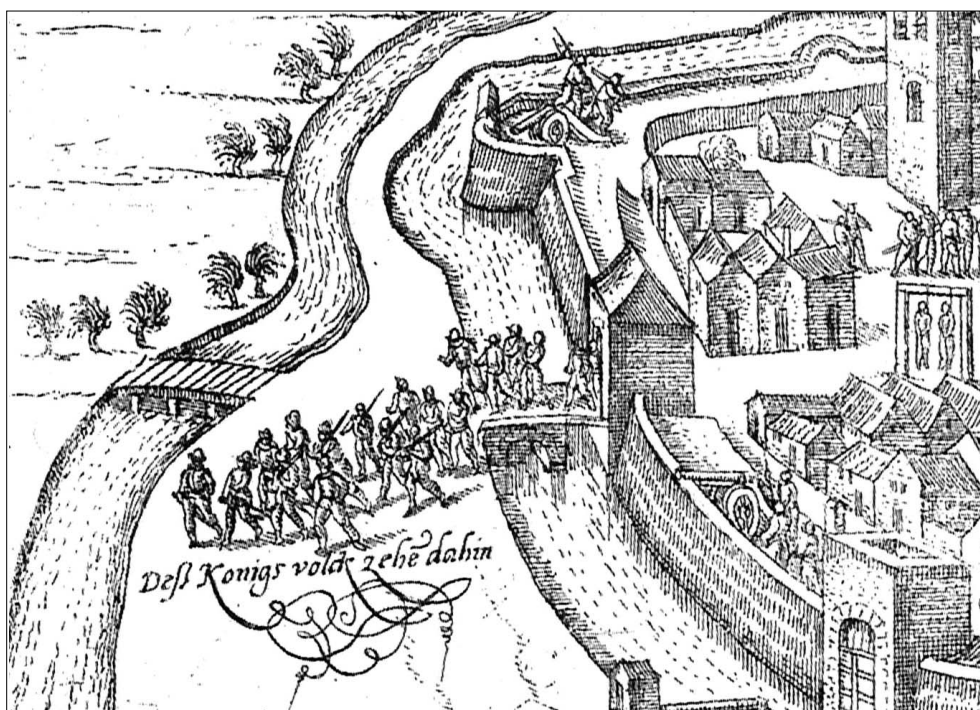

Figuur 4. Situatie rond
1581. Frans Hogenberg.

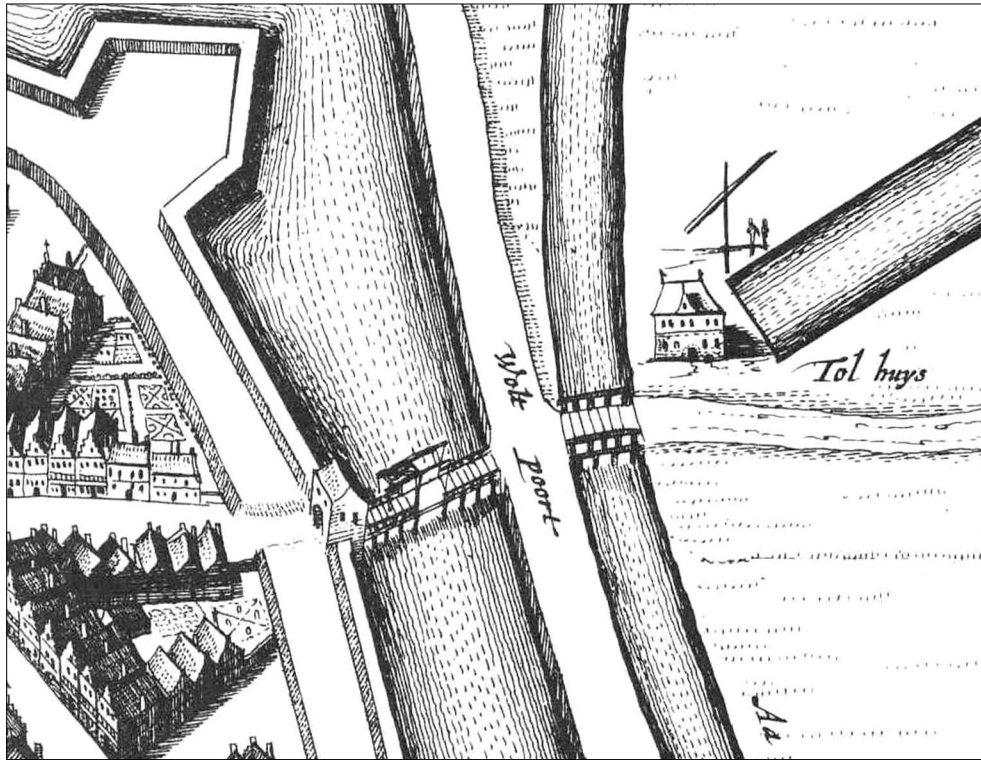

Figuur 5. Situatie rond
1592. Johan Blaeu.

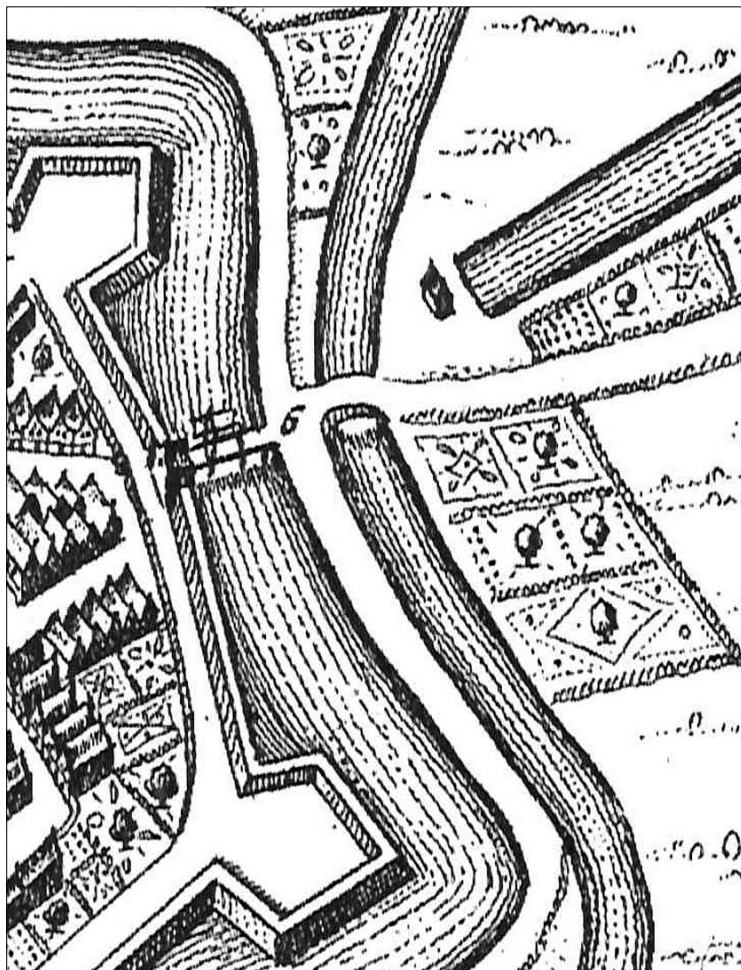

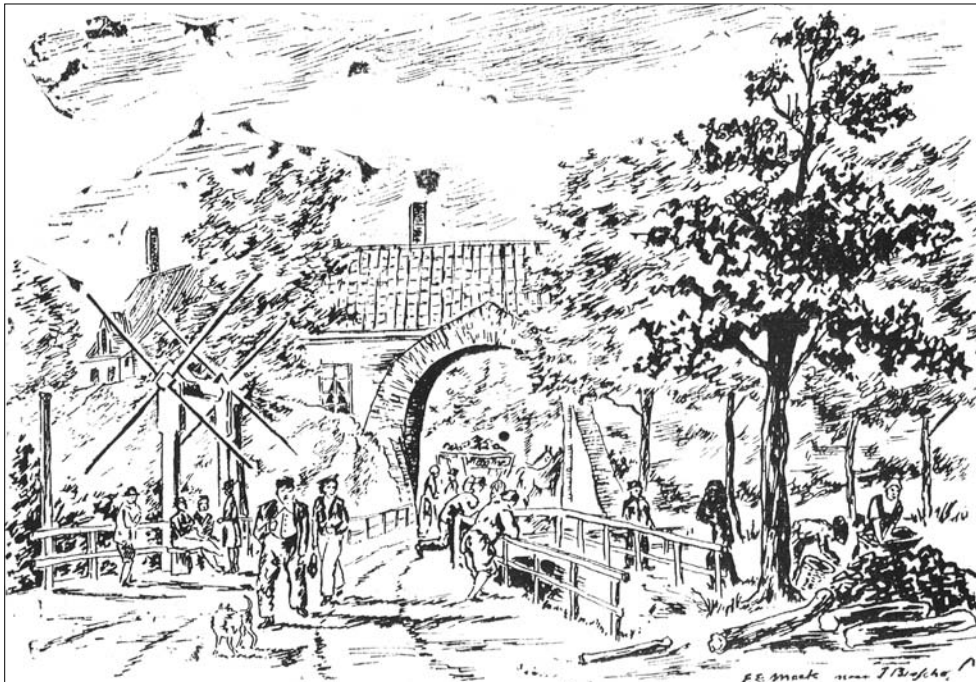
Figuur 6. Situatie rond
1592. Frans Hogenberg.

Figuur 7. Situatie rond
1649. Johan Blaeu.

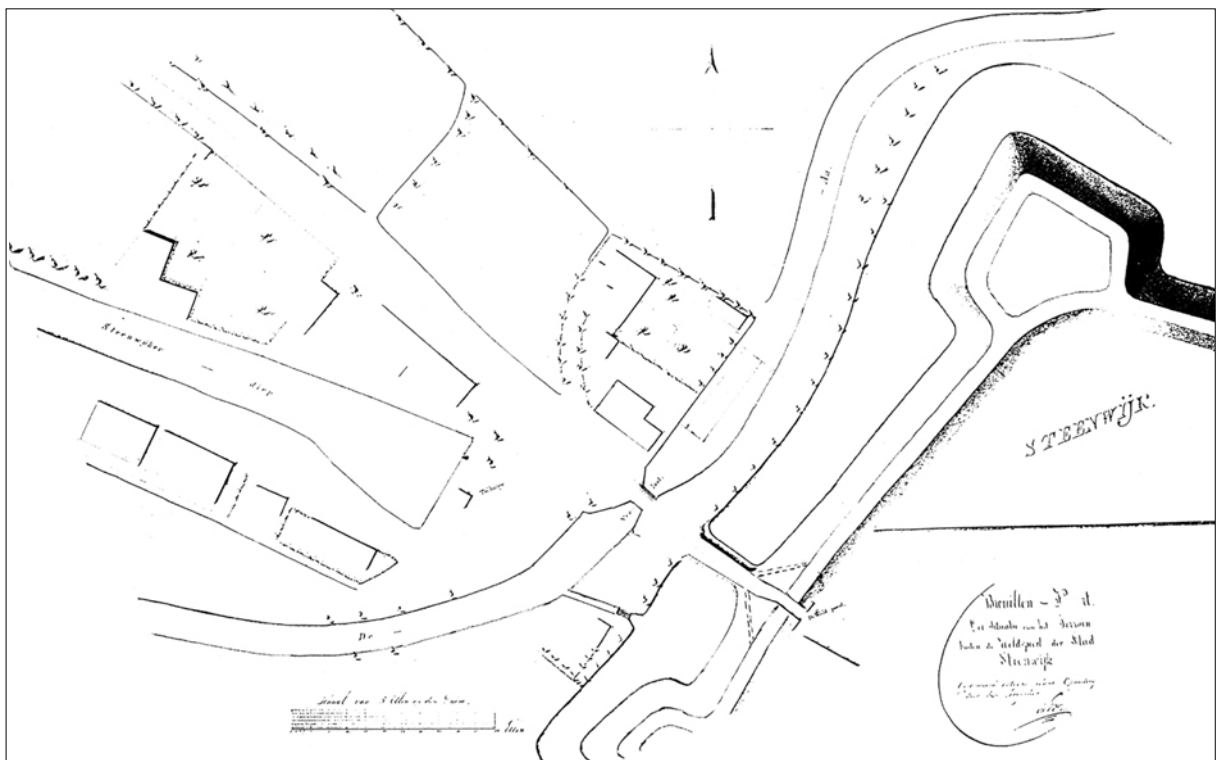

Figuur 8. Situatie rond
1650. Nicolaes ten
Have.

Figuur 9. Gezicht op de Woldpoort rond 1800. J. Brascher (digitaal bewerkt door K.J. van den Berghe).

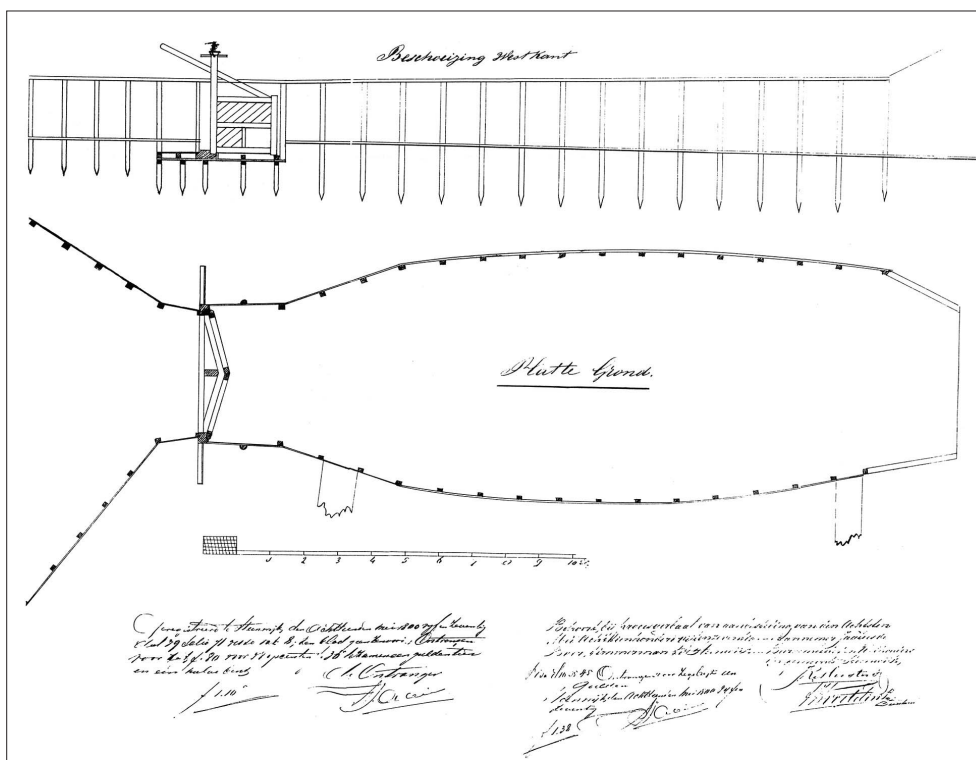
Figuur 10. Situatie rond 1817. Brouillon-kaart.

Ook aan de zuidzijde van het Steenwijkerdiep is een verdichting van de bebouwing te zien. De vestingwerken zijn in deze tijd nog intact. In de Aa en aan de noordzijde van de brug is het 'voorlaat' te zien. Dit is vermoedelijk de vernieuwde Woldschut. Even ten zuiden van de Tukseweg komt het meest noordelijke van de twee smalle watertjes die ook op de kaart van Van den Kornput (figuur 3) te zien zijn weer terug. Het is zeer aannemelijk dat het de verbinding is tussen de Aa en de stadsgracht. Vermoedelijk heeft hier de uit historische bronnen bekende, maar nooit afgebeelde, rosmolen gestaan (bijlage 1). Met het definitieve wegvallen van de militaire functie van de stad Steenwijk vinden grote veranderingen plaats. In 1829 wordt de Woldpoort gesloopt. In datzelfde jaar worden de bolwerken en de wallen ten zuiden van de poort gedeeltelijk afgegraven en wordt met de afgegraven grond de stadsgracht voor een deel gedempt. De stad krijgt een nieuwe economische impuls. De bebouwing aan de westzijde voor de stad is hierdoor verder toegenomen. Deze bebouwing heeft zich geconcentreerd rond het einde van het Steenwijkerdiep, rond de locatie van de voormalige rosmolen en ter plaatse van de brug over de Aa (figuur 11).

Figuur 11. Situatie rond 1832. Kadastrale minuut.

Het verkeer over het water neemt toe, zodat de Aa wordt uitgebaggerd en er in 1844 zelfs een tweede schut wordt aangelegd om zo een schutsluis in de Aa te kunnen maken (figuur 12). Een jaar later, in 1845, wordt ook de wal ten noorden van de Woldpoort geslecht.

Figuur 12. Bestek-
 tekening Schutsluis in
 de Aa, gedateerd 5
 augustus 1875 (digitaal
 bewerkt door K.J. van
 den Bergh).

De industrialisering neemt toe. In 1860 wordt de Gasfabriek ten oosten van de Matthijs Kiersstraat gebouwd en vijf jaar later wordt het stationemplacement aangelegd. Ook binnen het onderzoeksgebied vinden veranderingen plaats. Het Woldschut wordt vervangen door een nieuwe schutsluis aan de Paardenmarkt. In 1866 wordt de wal tussen de Woldpoort en de Gasthuispoort gesloopt, vooruitlopend op de aanleg van de Kornputsingel en de bouw van de herenhuizen daarlangs. Vanaf 1860 zijn er ook lage huisjes voor de wallen gebouwd, evenals vele fabriekjes langs het Steenwijkerdiep. De rij eenkamerwoningen, bekend als 'De Locomotief', is in die jaren gebouwd (figuur 13).

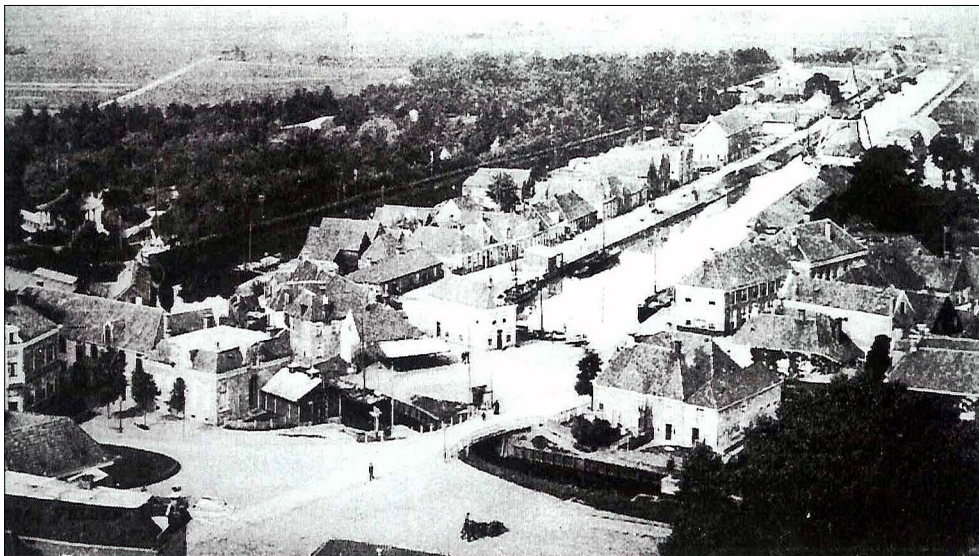

Figuur 13. Situatie
 rond 1910. Overzicht
 van de schutsluis in de
 Aa aan de Paarden-
 markt. Links de
 droogschuur van
 leerlooierij Van
 Dorsten, in het midden
 gebouw De Locomotief.

Figuur 14. Situatie
rond 1915. Foto van de
Paardenmarkt richting
de stad.

Figuur 15. Situatie
rond 1916. De Aa nog
in gebruik.

Uit het begin van de 20e eeuw zijn een aantal foto's en een kadastrale tekening van het onderzoeksgebied bewaard gebleven (figuren 13, 14, 15 en 16).

Figuur 16. Situatie rond 1918. Kadastrale situatie.

Het gebied van de in 1899 ter plaatse geheel gedempte stadsgracht is een grote vlakke. De schutsluis en de Aa zijn nog in gebruik. Deze zijn in 1930 gesloopt en gedempt. Planmatig opgezette woningbouw vindt plaats rond het midden van de 20e eeuw. Deze vindt in die tijd grotendeels plaats met behoud van de oude gebouwen (figuren 17, 18 en 19). De laatste veranderingen in het onderzoeksgebied vinden plaats aan het eind van de jaren '80. Dan wordt een deel van de binnenstad gesloopt voor de bouw van gebouwencomplex 'Prinsenhoven' (figuur 20).

Concluderend kan gesteld worden dat het onderzoeksgebied onder meer vanwege voldoende bouwruimte binnen de muren en vanwege militair-strategische belangen tot in de 18e eeuw vrijwel onbebouwd is gebleven. Er zijn stadsakkers en mogelijk boomgaarden geweest. In tijden van oorlog zijn er enkele verdedigings- en aanvalswerken aangelegd. Pas met het afnemen van de militair-strategische rol van de stad in de 18e eeuw is het terrein buiten de wallen voor het eerst bebouwd. De bebouwing is lange tijd minimaal gebleven. Op de kadastrale kaart uit omstreeks 1832 (figuur 11) zijn slechts een vijftal panden te zien. Vanaf het midden van de 19e eeuw nemen de bouwactiviteiten iets meer toe en worden er diverse waterstaatkundige en infrastructurele veranderingen aangebracht (o.a. de bouw van een schutsluis). Pas vanaf de jaren '50 van de 20e eeuw is het gebied volgebouwd met woningen.

Figuur 17. Situatie rond 1940. Begin van de woningbouw op de Torenlanden.

Figuur 18. Situatie rond 1960. Gebouw 'De Locomotief' aan de Paardenmarkt.

Figuur 19. Panoramische overzichtsfoto jaren '60 (digitaal bewerkt door K.J. van den Berghe).

Figuur 20. Overzichtsfoto vanaf de kerktoeren richting de Tukseweg, huidige situatie (foto: Meina van Steenwijk).

Archeologische verwachting

Op basis van de informatie uit het historische kaarten- en bronnenmateriaal en de bodemkundige en archeologische informatie, gold bij aanvang van de veldtoets voor met name het oostelijke deel van het onderzoeksgebied een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Nieuwe en Nieuwste tijd. Het gaat om resten van bebouwing van stedelijke aard en resten van militaire, infrastructurele en waterstaatkundige werken.

Deze resten concentreren zich in een zone rond de rotonde op de Paardenmarkt, in het noorden begrensd door de school en in het westen door de huidige bebouwing aan de noordzijde van de Tukseweg (figuur 1). De resten kunnen zich al dicht onder het maaiveld bevinden (vanaf ca. 50 cm -Mv).

In het overige deel van het onderzoeksgebied wordt de kans klein geacht dat er archeologische resten aangetroffen zullen worden, zodat voor dat deel een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen uit alle perioden geldt.

Geplande bodemingrepen ten behoeve van de herinrichting

In het kader van de herinrichting van het gebied Woldpoort-Paardenmarkt zullen een aantal werkzaamheden uitgevoerd worden (figuur 1). In eerste instantie zal het grote aantal kabels en leidingen die het gebied doorkruisen verlegd worden. De kabels worden hierbij uitgenomen en in een beperkt aantal kabelstraten teruggelegd. De meeste leidingen zullen ofwel het tracé van de kabelstraten volgen ofwel de loop van de toekomstige wegen.

Ten tweede wordt de riolering omgelegd. Deze zal ongeveer onder de as van de toekomstige weg van noord naar zuid worden aangelegd. Hiermee volgt deze globaal de loop van de Aa. Het is echter nog niet zeker of er enkel een regenwaterriool aangelegd zal gaan worden of tevens een vuilwaterriool.

Ten derde wordt ten behoeve van de aan te leggen parkeerplaatsen het gebied gedeeltelijk afgegraven. Het diepst zal de westzijde van het toekomstige parkeerterrein ontgraven worden: globaal tot circa 1,20 m +NAP (1,0 m -Mv).

Als laatste wordt ten noorden van de voormalige Woldpoort een nieuwe in- en uitgang van de parkeergarage onder gebouwencomplex Prinsenhoven gecreëerd. Optioneel wordt gedacht aan het graven van een watergang aan de westzijde van de parkeerplaats. Hierop zou het regenwaterriool kunnen lozen.

3 Veldonderzoek

3.1 Methoden

Tijdens het veldonderzoek zijn 11 boringen verricht om een indruk te krijgen van de bodemopbouw in het onderzoeksgebied (figuur 1 en bijlage 2).

Er is geboord tot maximaal 4 m -Mv met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm en een gutsboor met een diameter van 3 cm. De boringen 1 t/m 9 zijn lithologisch conform NEN 5104 beschreven (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989). De boringen 10 en 11 zijn controleboringen. Het opgeboorde materiaal is in het veld gecontroleerd op de aanwezigheid van archeologische indicatoren (zoals aardewerk, glas, metaal en bot). Er zijn geen monsters genomen.

3.2 Resultaten

Geologie en bodem

De ondergrond in het onderzoeksgebied bestaat in het oosten uit keileem (Formatie van Drenthe) en in het westen uit dekzand (Formatie van Twente). De Kornputsingel kan globaal als grens tussen beide formaties worden aangehouden. In de top van het dekzand heeft zich een micropodzol gevormd. Deze is ten dele verspoeld (boringen 1 en 4) en ten dele overdekt met een laag veen (boringen 2 en 3). De veenlaag ligt onder een circa 1,3 m dik ophogingspakket.

Ter hoogte van de rotonde op de Paardenmarkt en de Kornputsingel ontbreken de podzol en het veenpakket, maar zijn er diverse lagen meer en minder humeuze gracht(op)vullingen aangetroffen (boringen 5, 7, 10 en 11). Deze gracht(op)vullingen zijn tot aan het huidige maaiveld afgedekt met een 0,5 tot 1 m dik ophogingspakket. In boring 7 kon de onderkant van de gracht niet bepaald worden. Ter plaatse van deze boring is de gracht minimaal 4 m diep. De grachtvulling die is waargenomen in boring 5, is mogelijk de vulling van een oudere fase van de stadsgracht.

Indien dit juist is, zou het de gracht uit het begin van de 15e eeuw zijn die in de late 16e of begin 17e eeuw is gedempt voor de aanleg van de bastions.

Archeologie

In vrijwel alle boringen zijn stukken puin en scherven aardewerk gevonden. In hoofdzaak bevonden deze zich in het ophogingspakket. De vondsten in dit pakket dateren uit de 19e en 20e eeuw.

In het veenpakket en de micropodzol zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen.

Uit de gracht(op)vulling zijn scherven uit de late 17e, 18e en 19e eeuw afkomstig. De datering van deze vondsten valt binnen de periode dat de grachten in gebruik waren, zij het dat het vondsten zijn uit de periode na de aanleg van de bastions.

Aan de westzijde van de gracht is op verschillende diepten ondoordringbaar puin aangetroffen (in de boringen 8, 9, 10 en 11 op resp. 3,3, 3,9, 2,8 en 3,2 m -Mv). De aard van dit ondoordringbare puin is niet bekend. Mogelijk betreft het resten van funderingen van de Woldpoort en/of van eventuele bruggen, maar het kan ook (ter demping) in de gracht gestort puin zijn.

De archeologische indicatoren zijn in het veld gedetermineerd en gedateerd. Het vondstmateriaal is vanwege haar fragmentarische aard en het ontbreken van duidelijke diagnostische kenmerken niet als behoudenswaardig beschouwd en derhalve niet bewaard.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Aan de hand van de resultaten van het onderzoek is de zone rond de rotonde op de Paardenmarkt, ten zuiden van School B en ten oosten van de huidige bebouwing aan de noordzijde van de Tukseweg aan te wijzen als een gebied waarbinnen een grote kans bestaat op het voorkomen van archeologische resten. De resten dateren uit de Late Middeleeuwen, Nieuwe tijd en Nieuwste tijd en zijn hoofdzakelijk van militaire (stadswallen, -grachten en resten van de contrescarp), infrastructurele (bruggen over de Aa en de stadsgracht) en waterstaatkundige aard (de Aa, oeverbeschoeiingen en schutsluis). Deze resten komen voor vanaf 0,5 tot zeker 4 m -Mv en mogelijk nog dieper.

Resten ouder dan de genoemde perioden en buiten de omschreven zone worden onder meer op basis van bodemkundige informatie niet verwacht.

Tijdens het onderzoek zijn geen bodemverstoringen dieper dan 0,5 m -Mv waargenomen, zodat de gaafheid en conservering van de archeologische resten naar verwachting goed is. Dit geldt zeker voor resten van en in de stadsgracht en Aa. De mate van verstoring onder de bestaande bebouwing is onbekend. Het valt niet uit te sluiten dat ook daar nog archeologische resten gaaf en goed geconserveerd in de bodem aanwezig zullen zijn.

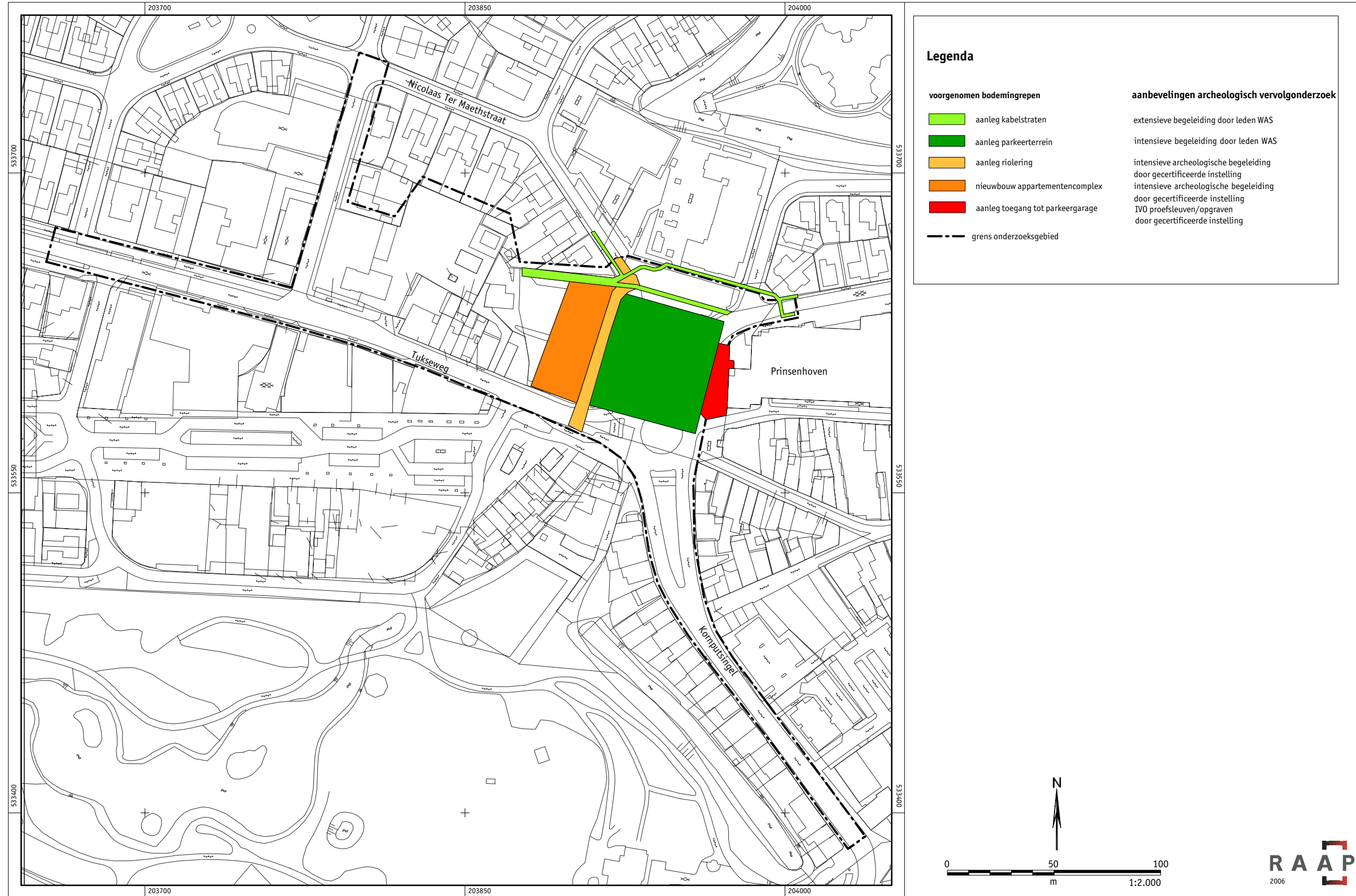
De bodem in het onderzoeksgebied wordt echter maar ten dele verstoord, waarbij de mate van verstoring ook nog eens verminderd wordt door het (gedeeltelijk) ophogen van het onderzoeksgebied.

De gebieden waar zeker grootschalige bodemverstoringen dieper dan 0,5 m -Mv zullen plaatsvinden, zijn de nieuw aan te leggen toegang van de parkeergarage onder gebouwencomplex Prinsenhoven, nieuwbouw aan de westzijde van de Paardenmarkt ter hoogte van de huidige tijdelijke parkeerplaats en de aanleg van een riool onder de toekomstige weg rond de aan te leggen parkeerplaats. De overige bodemingrepen, het (ver)leggen van kabels en leidingen, zijn kleinschaliger of gaan minder diep.

4.2 Aanbevelingen

Op grond van de resultaten van het bureauonderzoek wordt aanbevolen de zones waar archeologische resten te verwachten zijn (de verschillende grachtlopen, de oude vestingwallen, de zone met militaire werken, de bruggen en dammen en de schutsluis) nader archeologisch en historisch te onderzoeken (figuur 21).

Bij bodemingrepen binnen 0,5 m -Mv (huidig maaiveld) en de aanleg van kabels en leidingen kan volstaan worden met een begeleiding van de werkzaamheden door leden van de Werkgroep Archeologie Steenwijk (WAS).

Figuur 21. Aanbevelingen voor archeologisch vervolgonderzoek.

De diepere bodemingrepen, dieper dan 0,5 m -Mv (huidig maaiveld), dienen plaats te vinden onder archeologische begeleiding van een ter zake kundig en ervaren archeoloog met aantoonbare periode-, context-, materiaal- en gebiedsspecifieke kennis en ervaring, in samenwerking met leden van de WAS. Hierbij kan volstaan worden met een archeologische begeleiding van de verwijdering van de oude en de aanleg van de nieuwe riolering. Indien besloten wordt de watergang ten westen van het toekomstige parkeerterrein aan te leggen, dient ook dit onder dezelfde voorwaarden archeologisch begeleid te worden.

Bij de aanleg van de nieuwe toegang naar de parkeergarage en de bouw van een nieuw gebouwencomplex aan de westzijde van de Paardenmarkt is de kans op de aanwezigheid van intacte archeologische resten erg groot.

Aanbevolen wordt de aanwezige archeologische resten door middel van een waarderend proefsleuvenonderzoek te onderzoeken en te toetsen op hun kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging. Dit waarderend proefsleuvenonderzoek is noodzakelijk om over voldoende gegevens te kunnen beschikken op grond waarvan het bevoegd gezag (gemeente Steenwijkerland) een besluit kan nemen met betrekking tot het al dan niet (geheel) opgraven van de resten.

De procedure zoals omschreven in de KNA/AMZ-cyclus (na afloop van een waarderend proefsleuvenonderzoek eerst een tussenrapportage schrijven en op basis daarvan een selectiebesluit nemen) zal voor het gebied Woldpoort-Paardenmarkt echter moeilijk te volgen zijn. Vanwege de complexe verkeerstechnische omstandigheden is het vrijwel onmogelijk om een dergelijk gefaseerd archeologisch onderzoek uit te voeren. De mogelijkheid bestaat om direct voorafgaand aan de uitvoering van de bouwwerkzaamheden het archeologisch onderzoek uit te voeren (zodat het archeologisch proefsleuvenonderzoek uitgevoerd wordt als een opgraving met beperkingen).

Hierbij dient in het Programma van Eisen (PvE), behorend bij dit onderzoek, de mogelijkheid ingebouwd te worden direct door te starten naar een definitieve opgraving, zonder eerst een tussenrapportage te schrijven. Het selectiebesluit zal ter plaatse in overleg met het bevoegd gezag genomen moeten worden.

Een tweede mogelijkheid zou kunnen zijn de werkzaamheden te combineren met de bouw-/graafwerkzaamheden. Op deze wijze zou dan 'werk met werk' kunnen worden gemaakt, zodat zo min mogelijk grootschalige verkeerstechnische aanpassingen gemaakt hoeven te worden. Ook dan dient in overleg met het bevoegd gezag het selectiebesluit in het veld genomen te worden.

In het overige deel van het onderzoeksgebied zijn geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen aangetroffen. Hiervoor worden dan ook geen aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

Voor de volledigheid van de beschrijving van de ontwikkelingsgeschiedenis van dit deel van Steenwijk wordt naast het archeologisch onderzoek een diepgaand historisch onderzoek aanbevolen. Dit onderzoek zal zich met name moeten richten op bebouwing uit de late 18e, 19e en vroege 20e eeuw buiten de wallen.

Hierdoor wordt informatie verkregen over de verschillende aspecten van de bouw, verbouw en sloop van de diverse panden en over de eigenaars, bewoners en gebruikers ervan.

De combinatie van informatie uit beide onderzoeken geeft een totaalbeeld van de ontwikkeling van dit deel van Steenwijk vanaf de Prehistorie tot nu.

Met betrekking tot de bevindingen van onderhavig onderzoek kan contact opgenomen worden met de volgende personen:

- *Overheid*: drs. S. Wentink, provinciaal archeoloog Overijssel (tel. 038-4213257).
- *RAAP*: drs. K.J. van den Berghe, projectleider (tel. 0575-567876).

Literatuur

Augusteijn, J., 2002. De steden van Noordoost-Overijssel; Blokzijl, Genemuiden, Hasselt, Kampen, Kuinre, Steenwijk, Vollenhove, Zwartsluis en Zwolle alsmede Grafhorst en Wilsum. *Historische plattegronden van Nederlandse Steden, deel 9.1: Overijssel*. Uitgeverij Canaletto, Alphen aan den Rijn.

Brinkkemper, O., e.a. (redactie), 1998. *Handboek ROB-specificaties*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Bruinenberg, H., 1966. *1000 jaar Steenwijk*. Steenwijk.

Bruinenberg, H., 1971. *Steenwijk in oude ansichten*. Zaltbommel.

Laar, G.M., 1987. *Steenwijk bewaar 't, de historie van een oude landstad met haar buurtschappen*. Steenwijk.

Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.

Stiboka, 1988. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. kaartblad 16 West Steenwijk*. Wageningen.

Gebruikte afkortingen

AMZ	Archeologische Monumentenzorg
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
CMA	Centraal Monumenten Archief
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
-Mv	beneden maaiveld
PvE	Programma van Eisen
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
WAS	Werkgroep Archeologie Steenwijk

Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen

- Figuur 1.** Resultaten onderzoek.
- Figuur 2.** Situatie rond 1557. Jacob van Deventer.
- Figuur 3.** Situatie rond 1581. Johan van den Kornput.
- Figuur 4.** Situatie rond 1581. Frans Hogenberg.
- Figuur 5.** Situatie rond 1592. Johan Blaeu.
- Figuur 6.** Situatie rond 1592. Frans Hogenberg.
- Figuur 7.** Situatie rond 1649. Johan Blaeu.
- Figuur 8.** Situatie rond 1650. Nicolaes ten Have.
- Figuur 9.** Gezicht op de Woldpoort rond 1800. J. Brasscher (digitaal bewerkt door K.J. van den Berghe).
- Figuur 10.** Situatie rond 1817. Brouillon-kaart.
- Figuur 11.** Situatie rond 1832. Kadastrale minuut.
- Figuur 12.** Bestektekening Schutsluis in de Aa, gedateerd 5 augustus 1875 (digitaal bewerkt door K.J. van den Berghe).
- Figuur 13.** Situatie rond 1910. Overzicht van de schutsluis in de Aa aan de Paardenmarkt. Links de droogschuur van leerlooierij Van Dorsten, in het midden gebouw De Locomotief.
- Figuur 14.** Situatie rond 1915. Foto van de Paardenmarkt richting de stad.
- Figuur 15.** Situatie rond 1916. De Aa nog in gebruik.
- Figuur 16.** Situatie rond 1918. Kadastrale situatie.
- Figuur 17.** Situatie rond 1940. Begin van de woningbouw op de Torenlanden.
- Figuur 18.** Situatie rond 1960. Gebouw 'De Locomotief' aan de Paardenmarkt.
- Figuur 19.** Panoramische overzichtsfoto jaren '60 (digitaal bewerkt door K.J. van den Berghe).
- Figuur 20.** Overzichtsfoto vanaf de kerktoren richting de Tukseweg, huidige situatie (foto: Meina van Steenwijk).
- Figuur 21.** Aanbevelingen voor archeologisch vervolgonderzoek.
- Tabel 1.** Archeologische tijdschaal.
- Bijlage 1.** Chronologisch overzicht historische gegevens omgeving Paardenmarkt-Woldpoort.
- Bijlage 2.** Boorbeschrijvingen.

Verklarende woordenlijst

bastion	Bolwerk: vijfhoekige, gemetselde of aarden uitbouw van een verdedigingsmuur of wal van een vesting.
dekzand	Fijnzandige afzettingen die onder periglaciale omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden van het Weichselien vormen in grote delen van Nederland een 'dek' (Saalien: Formatie van Eindhoven; Weichselien: Formatie van Twente).
keileem	Grondsoort bestaande uit een mengsel van leem, zand, grind en stenen (in het spraakgebruik gekoppeld aan het begrip <i>grondmorene</i>).
podzol	Bodem met een uitspoelingslaag (E-horizont) en een inspoelingslaag (B-horizont). Het proces van het uitloggen van de E-horizont en de vorming van een B-horizont door inspoeling van amorfe humus en ijzer wordt podzolering genoemd.
stroomdal	Watervoerend dal (beek- of rivierdal).
veen	Geheel of grotendeels uit enigszins ingekoolde, maar nauwelijks vergane plantenresten opgebouwde afzetting.

Bijlage 1: Chronologisch overzicht historische gegevens omgeving Paardenmarkt-Woldpoort

13e eeuw	Steenwijk krijgt stadsrechten. Vermoedelijke eerste omwalling van de stad.
14e eeuw (2e helft/eind)	Aanleg Nieuwe Steendijck (huidige Tukseweg). Tevens aanleg Woldbrug, Woldschut en Woldpoort.
1410-1420	Aanleg stadsgracht met hogere wallen en aangepaste stadspoorten.
1450	Bouw Woldpoort afgerond.
1523	Grote delen van de stad en haar omgeving verwoest door de Gelderse oorlogen.
1582-1592	Aanleg bemuurde bolwerken voor de Woldpoort door de Spanjaarden.
1592	Belegering Steenwijk. Aanleg huidige vestingwerken: wallen verhoogd, gracht verbreed, poorten versterkt, bouw ophaalbruggen, aanleg acht bolwerken.
1606	Bouw rosmolen om water in stadsgracht op peil te houden.
1632	Ingebruikneming Steenwijkerdiep, de latere Nieuwe Vaart. Bouw Tolhuis ('t Olde Veerhuys) aan eind van het Steenwijkerdiep.
1672	Bezetting van Steenwijk door Münsterse troepen.
1710	Functie van vestingstad nog minimaal. Wallen beplant met iepen. Ophaalbruggen vervangen door dammen.
1785	Dammen vervangen door vaste bruggen. Langs de grachten diverse lijnbanen aangelegd.

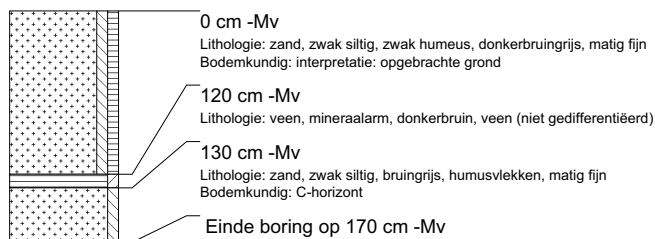
- 1795 Bezetting van Steenwijk door Franse troepen.
- 1827-1829 Aanleg straatweg Zwolle-Leeuwarden.
Sloop Woldpoort, afgraving bolwerken en wal aan de
westzijde van de stad, gedeeltelijke demping stadsgracht.
- 1831 Opmeting Steenwijker Aa voor uitbaggering.
- 1844 Woldschut uitgebreid met tweede kering zodat het een
schutsluis werd.
- 1845 Slechten van de wal ten noorden van de Woldpoort.
- 1860 Bouw Gasfabriek oostelijk van de Matthijs Kiersstraat.
- 1865 Plaatselijke demping Steenwijker Aa i.v.m. aanleg
stationsempement.
Vervanging Woldschut door nieuwe schutsluis aan de
Paardenmarkt.
- 1866 Slechten wal tussen Woldpoort en Gasthuispoort.
Molen 'De Koorndrager' gesloopt.
- 1870 Aanleg Kornputsingel met fraaie herenhuizen.
Deel stadsgracht gedempt.
- 19e eeuw
(midden) Aanleg macadamwegen, omzoomd met eiken.
- 1868 Aanleg kanaal vanaf Kapelsloot dwars door de Torenlanden
naar de Aa-bedding bij de Paardenmarkt. Weer een deel van
de stadsgracht verdwenen voor de aanleg hiervan.
- 1860
(en later) Bouw van de eerste huizen buiten de wallen. Voornamelijk
kleine huisjes.
Veel fabrieken en bedrijven langs het Steenwijker Diep.
- 1890 Demping noordwestelijk deel van de stadsgracht.
- 1899 Aanleg Turfhaven.
- 1907 Aanleg waterleiding.
- 1926-1930 Aanleg Nieuwe Singelweg, later Noordwalstraat, nu
Burgemeester Goeman Borgesiusstraat.

1930	Gereedkomen Dolderkanaal. Sloop schutsluis aan de Paardenmarkt. Demping Steenwijker Aa.
jaren '30	Nieuwbouw langs Noordersingel. Start woningbouw in de Torenlanden.
1936-1937	Demping Turfhaven.
1954	Demping Steenwijkerdiep. Aanleg groot parkeerterrein.
1954 (en later)	Torenlanden volgebouwd.
1959	Ingebruikname A32.
1988	Ingebruikname Prinsenhoven.

Bijlage 2: Boorbeschrijvingen

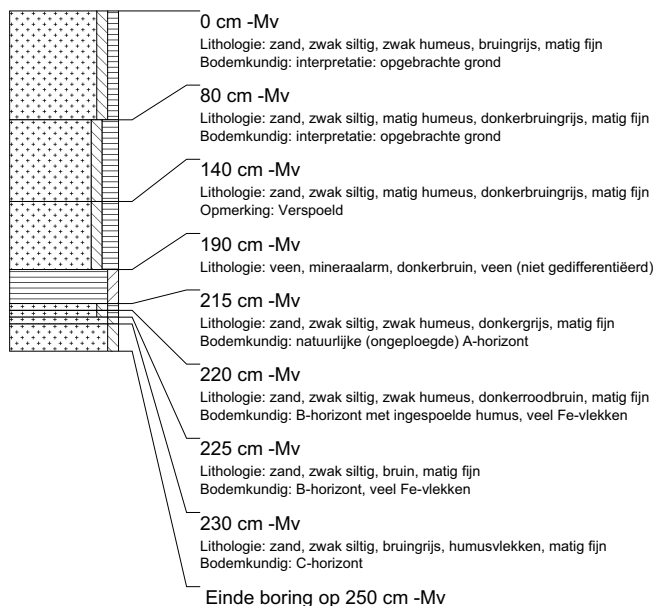
boring: STWP-1

beschrijver: KJB, datum: 17-1-2006, provincie: Overijssel, gemeente: Steenwijkerland, plaatsnaam: Steenwijk, opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland, uitvoerder: RAAP Oost

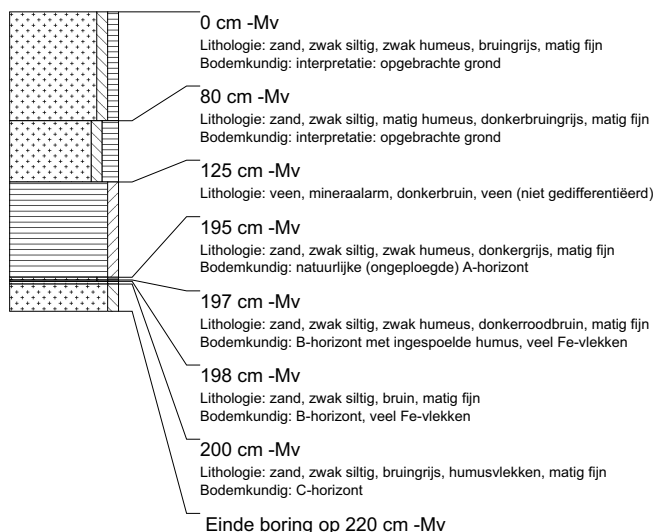
boring: STWP-2

beschrijver: KJB, datum: 17-1-2006, provincie: Overijssel, gemeente: Steenwijkerland, plaatsnaam: Steenwijk, opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland, uitvoerder: RAAP Oost

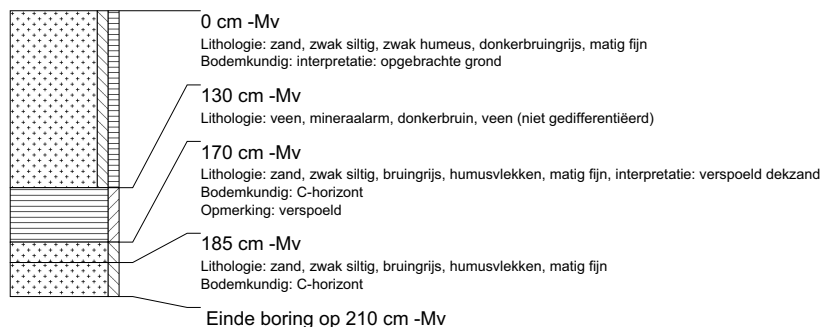
boring: STWP-3

beschrijver: KJB, datum: 17-1-2006, provincie: Overijssel, gemeente: Steenwijkerland, plaatsnaam: Steenwijk, opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland, uitvoerder: RAAP Oost

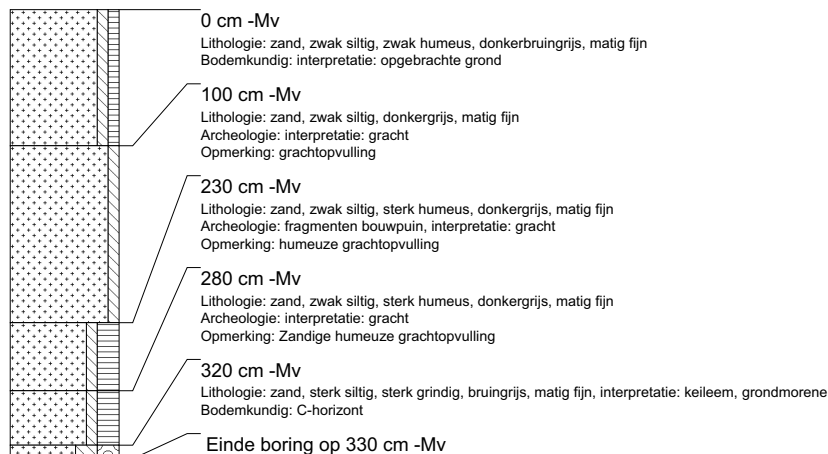
boring: STWP-4

beschrijver: KJB, datum: 17-1-2006, provincie: Overijssel, gemeente: Steenwijkerland, plaatsnaam: Steenwijk, opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland, uitvoerder: RAAP Oost

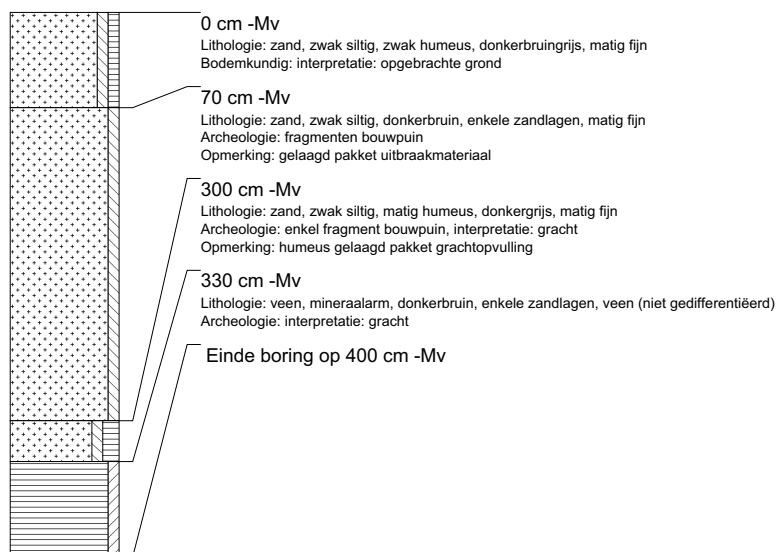
boring: STWP-5

beschrijver: KJB, datum: 17-1-2006, provincie: Overijssel, gemeente: Steenwijkerland, plaatsnaam: Steenwijk, opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland, uitvoerder: RAAP Oost

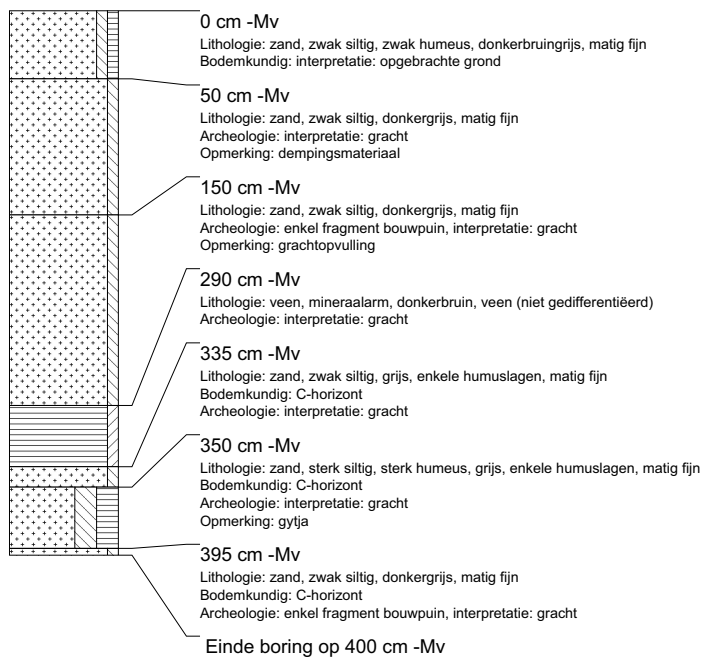
boring: STWP-6

beschrijver: KJB, datum: 17-1-2006, provincie: Overijssel, gemeente: Steenwijkerland, plaatsnaam: Steenwijk, opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland, uitvoerder: RAAP Oost

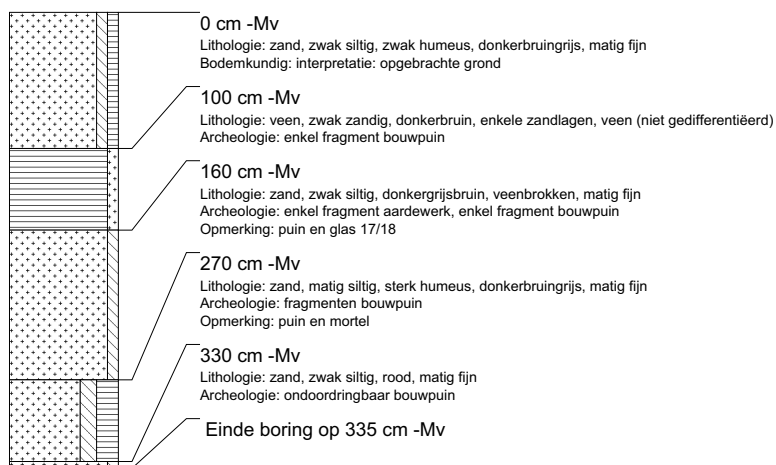
boring: STWP-7

beschrijver: KJB, datum: 17-1-2006, provincie: Overijssel, gemeente: Steenwijkerland, plaatsnaam: Steenwijk, opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland, uitvoerder: RAAP Oost

boring: STWP-8

beschrijver: KJB, datum: 17-1-2006, provincie: Overijssel, gemeente: Steenwijkerland, plaatsnaam: Steenwijk, opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland, uitvoerder: RAAP Oost

boring: STWP-9

beschrijver: KJB, datum: 17-1-2006, provincie: Overijssel, gemeente: Steenwijkerland, plaatsnaam: Steenwijk, opdrachtgever: Gemeente Steenwijkerland, uitvoerder: RAAP Oost

